
 Prikaz

Ivo Banac Hrvati i Crkva

Profil knjiga, Zagreb, 2013, 272 str.

Kao što Ivo Banac navodi u predgovoru ovoj knjizi, jedan od motiva za njeno pisanje jest što se htjela istraživati “modernost u povijesti hrvatskog katoličanstva”. On smatra da je to pitanje nedovoljno istraženo, a osobito nije istraženo “bez predrasuda ili sveobuhvatno” (str. 9). Povod pak pisanju knjige, navodi Banac, bio je niz tekstova koji su objavljeni za potrebe *Svjeta riječi*, mjesečnika Franjevačke provincije Bosne Srebrene. Prvi dio knjige sastoji se od čak 22 eseja koji se bave razdobljem prijelaza 18. u 19. stoljeće pa sve do raspada Jugoslavije. Istom dijelu pripadaju *Pogovor* kao Bančev osobni osvrt na mjesto Crkve u društvu, a posebno u hrvatskom društvu, te *Bibliografski esej* koji zamjenjuje popis citirane literature s obzirom na formu rada.

Crkva se u vrijeme modernosti zajedno s ostatkom društva suočavala s nizom novih procesa i pojava koje je vrijeme nosilo sa sobom. Na trenutke su ti procesi prijeli opstanku Crkve, ali im se ona oduprla zahvaljujući višestoljetnoj političkoj tradiciji, relativnoj prilagodbi vremenu te uvjetovanoj naklonjenosti onim ideologijama koje nisu odricale Crkvi pravo na postojanje. Stoga Banac već u prvom dijelu ističe da je “rascjep između Crkve i modernog svijeta, promijenio mnogo toga

u drevnoj Petrovoj lađi. Crkva je iz sukoba izašla bitno obnovljena, bitno centralizirana, usredotočena na karizmatičke pape, moglo bi se reći modernizirana” (str. 17). Izniman je doprinos ove knjige u tome što Banac kontekstualizira djelovanje katolika u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u odnosu na djelovanje katolika u ostatku Europe, posebno u odnosu na djelovanje samog Vatikana, i u tom smislu navodi da bez obzira na to što su “katolici u današnjoj Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini živjeli na margini glavnih kretanja u Katoličkoj crkvi, ne može se tvrditi da u njima nisu sudjelovali”. Stoga Banac smatra nužnim istražiti “kako su se hrvatske nacionalne integracije uklapale u nova crkvena obzorja” (str. 17). Banac tome pristupa izvrsno već u prvim esejima, ne izostavljajući pritom analizu specifičnih okolnosti i procesa koji karakteriziraju politički razvoj Hrvata, odnosno politički razvoj naroda Jugostočne Europe.

Cijela knjiga temelji se na argumentu da Katolička crkva u Hrvatskoj nije bila uvijek isključivo naklonjena nacionalnim ideologijama. Naprotiv, Banac pokušava pokazati kako je Crkva ideološki također plivala (a ponekad i plutala) u različitim smjerovima. Iz suprotne perspektive, prihvaćanje katoličanstva kao jednog od nosivih stupova nacionalne ideologije rezultat je političkih previranja *nacionalno osviještenih* ideologa. “Prva zaokružena nacionalna ideologija [Pavao Ritter Vitezović: *Oživjela Hrvatska*], koja je iznimno utjecala i na Gaja i na Starčevića, bila je već naglašeno sekularizirana” (str. 22). Argument se u sljedećim esejima raslojava na tri dijela. Na prvom mjestu Banac želi pokazati kako je u crkvenim krugovima već od druge polovice 19. stoljeća postojala

opozicija određenim nacionalnim politikama (biskup Haulik se primjerice razočarao i povukao podršku Narodnoj stranci nakon njene pobjede na izborima 1842. godine). Posebno je važno u tom kontekstu djelovanje biskupa Strossmayera. Bez obzira na njegov doprinos jačanju sekularnog identiteta Hrvata, njegovo je političko djelovanje ipak bilo usmjereno na rješavanje “istočnog pitanja”, statusa Bosne i Hercegovine, ali zajedničkim djelovanjem s austrijskim vlastima. U tom je kontekstu priželjkivao i ujedinjenje Istočne i Zapadne crkve, što je vidio kao preduvjet izgradnje i jačanja slavenskog identiteta, s krajnjim ciljem povratka pravoslavnih crkava u katoličku zajednicu, i time stvaranja snažnije fronte u borbi protiv sekularizacije. Crkva se u tom periodu vodila isključivo vlastitim interesima, te joj u tom trenutku nije odgovarala nacionalna ideologija.

Drugi smjer kojim Banac pokušava opravdati svoj argument odnosi se na unutarcrkvene nesuglasice. Inzistiranjem na njima Banac ponovno relativizira tezu o isključivo usuglašenoj politici Crkve prema nacionalnom pitanju. U toj namjeri dominantnom crkvenom diskursu 1960-ih suprotstavlja citate “tada najpoznatijeg teologa” Šagi-Bunića koji idu u prilog suradnji s vlastima i prihvaćanju državnog oblika. Bez obzira na to što je nužno osvijestiti da su, i ne samo tada, postojala suprotstavljena stajališta, smatram da bi ih ipak trebalo kontekstualizirati – unatoč njegovoj akademskoj karijeri utjecaj Šagi-Bunića bio je neusporedivo manji u odnosu na desno orijentirano svećenstvo, a posebno u odnosu na desno orijentirane biskupe. Treći smjer u obrani argumenta pretpostavlja politički katolicizam kao realnu sekularnu političku

opciju, ne nužno nacionalno orijentiranu. Mahnič i Stadler – najutjecajniji biskupi na početku 20. stoljeća – bili su uistinu skloni organiziranju sekularne političke stranke, međutim smjer djelovanja nije bio usklađen. Politički katolicizam izuzetno je zanimljiv koncept u okviru djelovanja stranačkog sustava na početku 1990-ih. Politička mobilizacija krajem 1970-ih pa sve do 1989. godine, koju je Crkva poticala (vidi: Intervju sa Živkom Kustićem, u Hudelist, D. (2008) Specijalni rat Kaptola protiv Jugoslavije 1 i 2, *Globus*, 2008.), posredno je utjecala na stvaranje sekularnog političkog identiteta u kojem je Crkvi pripala velika uloga. Na simboličan način i sam je nadbiskup Kuharić blagoslovio takvu vezu između vjerskog i sekularnog identiteta.

Nažalost, Banac svoj rad ograničava na razdoblje do 1990-ih. Stoga je iz perspektive njegove knjige teško pretpostaviti je li u hrvatskom društvu postojao sukob između Hrvata (katolika) i katolika (Hrvata) kakav je u razdoblju modernosti postojao među Hrvatima, posebno među bosanskim Hrvatima. Taj se rascjep prvenstveno odnosi na situaciju u Bosni i Hercegovini za vrijeme Stadlera, koji je pokušao poistovjetiti hrvatsku nacionalnost s katoličanstvom. Međutim, imajući na umu da se ukupno 86,28% građana Hrvatske izjašnjava kao katolici, a političke ideologije manje skлоне Crkvi uživaju relativno veliku potporu, može se pretpostaviti da rascjep među Hrvatima (katolicima) i katolicima (Hrvatima) i dalje postoji i bilo bi ga dobro istražiti – time bismo dobili i odgovor na pitanje o realnom utjecaju Crkve na politiku, a posebno na nacionalno pitanje. Nadalje, da je Banac kojim slučajem posvetio više

pažnje događajima od 1970-ih do danas, možda bi uspio pokazati da je stvaranje, ili u najmanju ruku obnavljanje nacionalnog identiteta na kojem je Crkva inzistirala u tom razdoblju bilo sasvim logično s obzirom na politiku Vatikana, odnosno s obzirom na tadašnji svjetski poredak koji se temeljio na međusobno priznatim nacionalnim državama. Time bi njegov argument bio snažniji, iako bi se u tom slučaju morao više baviti samim nacionalnim ideologijama, a manje odstupanjima od njih.

Drugi dio knjige čini devet dokumenata koji su spomenuti i u prethodnim esejima. Među njima bih kao najupečatljiviji istaknuo rad Tomislava Šagi-Bunića *Kršćanstvo i nacionalizam* (1969.) koji doprinosi Bančevu pokušaju osvjetljavanja liberalnih tekovina Crkve u Hrvata. Zajedno s drugim dokumentima dostupnima u knjizi ovaj dio predstavlja vrijedan doprinos iz jednostavnog razloga što sadrži niz važnih dokumenata, dostupnih na jednom mjestu: Riječka spomenica (1915.), Konkordat između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije (1935.), Upute Vrhovne uprave Franjevačkog reda svim franjevačkim zajednicama u NDH (1941.), Poslanica Hrvatskog katoličkog episkopata (1945.), Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije (1945.), protokol između Svete Stolice i Vlade SFRJ (1966.), Biskupska poslanica *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvatskoj* (1976.). Iznimka je dokument pod naslovom *Obrana nadbiskupa Stepinca pred sudom* (1946). Naime, dok su ostali dokumenti potpuni i omogućuju analizu te donošenje zaključaka, manji isječak sa suđenja Stepincu budi sumnju u autorovu namjeru. Čak i ako bismo pretpostavili da su kontroverze oko Stepinčeva djelovanja

stvar prošlosti, imajući na umu da su one ipak postojale, isticanje samo jednog dijela njegova suđenja moglo bi se protumačiti kao uporište za argument, a ne kao uporište za objektivnu analizu, što je slučaj s ostalim dokumentima.

Knjiga *Hrvati i Crkva* važan je doprinos za sve istraživače koji se bave djelovanjem Crkve u hrvatskom društvu i općenito razumijevanjem crkvene politike. Bez poznavanja svih smjerova crkvene politike u istraživanom razdoblju teško se može razumjeti utjecaj Crkve u suvremenom hrvatskom društvu. U tom smislu čak i netipičan oblik popisa literature u obliku *Bibliografskog eseja* svakako doprinosi poticanju rasprave o spomenutim pitanjima. Naravno, treba ipak biti suzdržan prilikom prihvaćanja ocjena o ostaloj literaturi jer se u konačnici ipak radi o eseju. Knjiga može koristiti i svima koji se bave pitanjem nacionalnih ideologija, modernosti u hrvatskom društvu, politikom Vatikana, društvenim rascjepima u hrvatskom društvu, kao i drugim sličnim temama.

Knjiga *Hrvati i Crkva* općenito doprinosi raspravi o djelovanju Crkve. Posebno u dijelu argumenta kojim Banac pokazuje da je crkvena politika, a posebno politika prema nacionalnom pitanju, ipak bila drukčija nego što se obično misli. Nažalost, upravo zbog toga i djelomično zbog suženog vremenskog okvira koji se obrađuje, u knjizi se naslućuje nedostatak šire analize crkvene politike u trenucima kada je ona bila isključivo nacionalno orijentirana.

Mate Subašić

Fakultet političkih znanosti, Zagreb